

СУТНІСТЬ І МЕХАНІЗМИ РЕЛІГІЙНИХ ПРАКТИК

ESSENCE AND MECHANISMS OF RELIGIOUS PRACTICES

Релігійні практики здебільшого трактуються як різновид релігійних дій і релігійної поведінки, які, своєю чергою, є одними з найважливіших складників релігії. Вивчення цього елементу релігії було започатковане ще класиками соціології, зокрема Е. Дюркгаймом і М. Вебером. Надалі релігійні практики стали об'єктом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних учених. Власне поняття «практики» було введено в науковий обіг лише півстоліття тому П'єром Бурдьє та іншими науковцями, які трактували практики як узвичаєні, рутинні дії. Притому, що релігійні практики краще піддаються емпіричному аналізу, ніж, скажімо, релігійна свідомість, їх визначення і концептуалізація донині має низку методологічних проблем. У статті насамперед визначено науковців, які в різний спосіб торкалися питання вивчення релігійних практик і релігійних дій. Далі розглянута низка дефініцій «релігійних практик» і зазначені методологічні проблеми їх дослідження. Крім цього, проаналізовано функціональні особливості релігійних практик, зокрема механізми їх формування. Насамкінець акцентовано на тісному взаємозв'язку релігійних практик з релігійними інституціями, що становить інституціональний контекст їх вивчення. Йдеться про те, як узвичаєнні дії в повсякденному житті людей, зумовлені релігійними чинниками, впливають на зміни соціальних інститутів і соціальної структури суспільства. Релігійні організації є джерелом і легітимізаційним засобом інституціоналізації багатьох релігійних практик, які вважаються традиційними. Натомість у сучасному суспільстві поширюється тенденція посилення позаінституціональних (позацерковних) релігійних практик як культових, так і позакультових. Це зумовлене насамперед релігійним плюралізмом, який сприяє конкуренції. Як наслідок, ці практики впливають на трансформацію релігійних інституцій та їх роль у суспільстві.

Ключові слова: релігія, практики, релігійні практики, релігійна дія, релігійний досвід, релігійна мотивація.

Religious practices are mostly interpreted as a kind of religious actions and religious behavior, which, in turn, is one of the most important components of religion. The study of this element of religion was initiated by the classics of sociology, in particular E. Durkheim and M. Weber. Later, religious practices became the subject of research by many foreign and domestic scholars. The very notion of "practice" was introduced into scientific circulation only half a century ago by Pierre Bourdieu and other scholars who interpreted practices as habitual, routine actions. Although religious practices are better amenable to empirical analysis than, say, religious consciousness, their definition and conceptualization still has a number of methodological problems. The article, first of all, identifies scholars who in different ways touched on the study of religious practices and religious actions. Next, a number of definitions of "religious practices" are considered and the methodological problems of their study are indicated. In addition, the functional features of religious practices, in particular the mechanisms of their formation, are analyzed. Finally, the emphasis is on the close relationship between religious practices and religious institutions, which is the institutional context for their study. It is about how the usual actions in people's daily lives, due to religious factors, affect changes in social institutions and the social structure of society. Religious organizations are the source and legitimizing means of institutionalizing many religious practices that are considered traditional. Instead, in modern society there is a tendency to strengthen non-institutional (extra-church) religious practices, both cult and non-cult. This is primarily due to religious pluralism, which in turn promotes competition. As a result, these practices affect the transformation of religious institutions and their role in society.

Key words: religion, practices, religious practices, religious action, religious experience, religious motivation.

УДК 316.74:2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.14.12>

Яремчук С.С.

к.іст.н.,

доцент кафедри соціології,

соціального забезпечення

та місцевого самоврядування

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми. У разі визначення поняття «релігійні практики» серйозною проблемою є виділення будь-яких їх ознак як об'єктивного критерію, оскільки вчинення такого акту релігійної поведінки має з достатньою точністю свідчити про релігійність індивіда, а його відсутність у поведінці – про безрелігійність. До таких дій, як правило, відносять основні акти культової поведінки і перш за все молитву як первинну й основну форму вираження релігійних почуттів, вчинення якої може служити критерієм розрізнення власне феномена релігії і близько з нею пов'язаних або схожих на неї, наприклад, від естетичного почуття. Це актуалізує питання визначення основних характеристик релігійних практик і механізмів їх виникнення та розвитку.

Історія вивчення релігійних практик сягає своїм корінням праць М. Вебера, В. Джеймса, Е. Дюркгайма, М. Еліаде, Б. Малиновського, Л. Моргана, Р. Отто, Е. Тайлора, Дж. Фрезера, З. Фрейда та ін. Ці дослідники XIX–XX ст. присвятили головну увагу вивченню змісту та соціокультурному значенню окремих, насамперед інституціоналізованих релігійних практик у традиційних суспільствах, дистанціюючись від загальнотеоретичного їх визначення. Суттєвих змін цього аспекту проблеми не спостерігалось і у XX ст., що засвідчують праці таких дослідників, як: С. Арутюнов, А. Байбурін, Р. Берндт, С. Булгаков, О. Гофман, Л. Гумільов, Т. Єлізаренкова, В. Ємельянов, Л. Іонін, К. Леві-Стросс, В. Левкович, М. Лосський, С. Радхакришнан, В. Руднев, О. Садо-

хін, В. Топоров, С. Токарев, П. Флоренський та ін. Ці науковці акцентували увагу на окремих виявах та специфіці функціонування релігійних практик у різних історичних і соціокультурних середовищах, залишаючи осторонь питання змісту та внутрішніх механізмів їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині у рамках різних наук теоретичні аспекти релігійних практик та інших форм релігійної діяльності досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Серед вітчизняних можна виділити таких дослідників, як: А. Арістова, Л. Бевзенко, А. Биченко, І. Богачевська, О. Богдан, В. Бодак, Л. Виговський, Н. Гаврілова, О. Грабовець, В. Докаш, Н. Дудар, Є. Дулуман, В. Єленський, Н. Зайцева-Чіпак, М. Закович, С. Здіорук, О. Іванкова-Стецюк, О. Козловський, А. Колодний, П. Косуха, І. Лазаренко, Б. Лобовик, В. Любчук, Д. Миرونюк, В. Москалець, О. Панков, М. Паращевін, Т. Ратушна, Ю. Решетников, А. Ручка, Л. Рязанова, О. Саган, С. Сальнікова, В. Сапіга, О. Сарапін, Т. Серга, В. Середа, В. Смакота, Л. Филипович, Ф. Шандор, Ю. Яковенко. При цьому більшість авторів зосереджують свою увагу на трансформації релігії на індивідуальному рівні насамперед на вивченні релігійності.

Зарубіжні дослідники, які розкривають особливості функціонування окремих релігійних практик у різних середовищах, це: О. Агаджанян, Л. Астахова, П. Бергер, О. Белова, О. Богатова, Н. де Бремон Д'Арс, П. Бурдьє, Л. Войє, Е. Гіденс, І. Гофман, А. Давидова, К. Елбакян, Н. Еліас, Д. Ерв'є-Леже, А. Забіяко, В. Кабо, І. Каргіна, Б. Кнорре, О. Колдибаєва, Р. Коллінз, Ж. Корміна, О. Красніков, О. Лещинський, Т. Лукман, Н. Луман, О. Львов, М. Мітрохін, О. Мчедлова, С. Нізар, О. Панченко, К. Русселе, Л. Свірідова, К. Сергазіна, М. де Серто, Ю. Сінеліна, М. Смірнов, Д. Угринович, М. Фуко, І. Фурсін, А. Чертков, В. Чеснокова, М. Шабуров, Ю. Шрейнер, І. Яблоков, Ю. Яцуценко та ін. Зокрема, відправною точкою дослідження французької дослідниці Д. Ерв'є-Леже є активізація релігійних практик у сучасних західних суспільствах. Водночас варто зазначити, що в низці запропонованих згаданими вченими дефініцій яскраво проглядається традиційний для релігієзнавства середини ХХ ст. есенціалізм, спрямований на представлення різноманіття релігійних практик крізь призму ритуальної (культової) діяльності. В останнє десятиліття ХХ ст. – на початку ХХІ ст. питання теоретичного осмислення і вибудовування методологічного апарату дослідження релігійних практик привернули увагу низки відомих соціологів релігії: П. Бейєра, Дж. Бекфорда, П. Бергера, С. Брюса, Р. Вутноу, Г. Дейві, Дж. Джордана, К. Доббелара, Х. Казанови, О. Рііса, Дж. Спікарда, Б. Тернера та ін. Їхні публікації стосуються широкого спектра ана-

лізу сучасних реалій релігійного життя, а також методологічних домінант дослідження релігії соціологічними методами.

При цьому розуміння релігійних практик буде неповним без загального усвідомлення поняття «практики». Безпосередньо соціологічний етап вивчення «практик» починається з публікації у 1970-х рр. роботи П. Бурдьє «Нарис теорії практики», а також дослідження К. Гірца «Інтерпретація культур». У них категорія «практика» актуалізована як інструмент соціологічного теоретизування, що дало привід для подальшого вивчення узвичаєних дій у рамках соціології. Отже, три основні теорії, які сприяли концептуалізації поняття «соціальні практики», це – структуралістський конструктивізм П. Бурдьє, теорія структурації Е. Гіденса і етнометодологія Г. Гарфінкеля. Також теорію практик у соціології розвивали П. Бергер, Л. Вітгенштейн, М. Гайдегер, І. Гофман, Н. Еліас, Б. Латур, М. Мосс, Т. Лукман, Т. Парсонс, Ч. Тейлор, М. Фуко, Т. Шацкі, А. Шюц та ін. В українській і російській соціології ця проблематика представлена в роботах Н. Антонової, В. Волкова, І. Глушко, Т. Заславської, Л. Іоніна, Н. Коваліско, Н. Козлової, Вал. Лукова, Вол. Лукова, О. Хархордіна, С. Шугальського та ін.

Постановка завдання. Мета роботи – проаналізувати сучасні дискусії щодо концептуалізації поняття «релігійні практики» та виділити їх основні характеристики та механізми функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Релігійна поведінка – один із різновидів соціальної поведінки, сповнений особливого змісту. Наявність релігійної поведінки свідчить, що релігійні норми, цінності, традиції актуальні для індивіда, мають для нього реальне значення. Визначена Богом поведінка віруючого передбачає дотримання численних заповідей і настанов, що іноді видаються нерелігійній людині абсурдними й необов'язковими, але тільки це гарантує «спасіння» і «божественну благодать». Віруюча людина знаходить у релігії комплекс фундаментальних ціннісних настанов, які згодом реалізуються в усіх сферах її активності. Адже, на думку С. Булгакова, «релігія – це ті вищі й останні цінності, що їх визнає людина над собою і вище за себе, і те практичне ставлення, яким вона переймається до практичних цінностей» [7, с. 381]. По-справжньому віруюча людина не може бути такою лише в храмі, а покидаючи його, забувати все, що з нею тут відбувалося. Її віра має втілитися в життєву поведінку, у форми її соціальної активності. Якщо релігійна мотивація, інтеріоризація релігійних цінностей відсутня, таку релігійність можна піддати сумніву. На думку І. Ільїна, «релігійність – це насамперед жива і щира воля до досконалості,

а ця воля неминуче має захопити всю істоту людини і привести в рух усі сторони її душі, всі сфери її діяльності» [7, с. 382].

Серйозною методологічною проблемою вивчення релігійних практик є насамперед визначення їх мотивації, оскільки виявлення мотивації релігійної дії – завдання для соціолога надзвичайно складне. Релігійна поведінка сама по собі не завжди свідчить про релігійність – це може бути данина традиції, конформізму, моді. Деякі види релігійної поведінки можуть носити звично-автоматичний характер, відбуватися під впливом громадської думки або бути мотивовані емоційно-естетичними потребами. Мотиви, що становлять підґрунтя цієї поведінки, можуть бути надзвичайно багатоманітними і сталими, пов'язаними із задоволенням різноманітних потреб, при цьому далеко не завжди релігійних. Найпоширеніші прагнення міжособистісної комунікації, відчуття належності до групи, естетичні потреби, бажання нових вражень і можливість зайняти вільний час. Цілком можливими мотивами релігійних дій є честолюбство, самоствердження, марнославство і навіть кар'єрні настанови.

Британський соціолог релігії Б. Вілсон із цього приводу пише: «У західних суспільствах більшість людей, які регулярно відвідують церкву, не є глибоко віруючими. Відвідування церкви нерідко зумовлюється традицією, і в певному плані, більше в Америці, аніж в Європі, зміст церковних служб та релігійного культу став неабияк розмитим. Зараз у межах церков відбувається процес внутрішньої секуляризації, який можна помітити в тому сум'ятті, що панує в доктринальних питаннях, у невизначеності щодо літургії, у байдужості до еклезіології та в дуже поширеному відкритому викликові релігійній владі» [3, с. 175–176]. Тому, хоча такі дії і мають релігійне смислове навантаження, однак їх зв'язок із релігійною свідомістю носить опосередкований характер і виступати надійним критерієм релігійної поведінки вони не можуть.

Деякі дослідження засвідчують, що в сучасному житті відбувається розширення нерелігійних мотивів у релігійній діяльності, «обмирщення» мотивації релігійної поведінки, що суперечить сутності релігії, а без релігійної мотивації релігійні практики втрачають свій специфічний зміст. На думку Е. Арнаута, «дотримання релігійних обрядів без віри в Бога або надприродну силу, віра в різноманітні побутові прикмети (сни) радше характеризує непослідовність безрелігійних поглядів людини, ніж виражає її релігійність» [7, с. 377]. Для характеристики релігійно-мотивованих соціальних дій Л. Рязанова використовує такий критерій, як «міра впливу релігійних догм і настанов на соціальну поведінку індивіда» [7, с. 377]. Тут ідеться про те, наскільки

у свідомості індивіда інтеріоризовані релігійні цінності та норми, чи фіксуємо ми їх вплив у повсякденному житті, у взаєминах віруючого індивіда зі своїм оточенням. Інтеріоризацію при цьому розуміють як процес перетворення релігійних поглядів, норм і цінностей із зовнішніх на регулюючий поведінку внутрішній образ. Релігійність неодмінно позначається на поведінці віруючої людини, а її можна розуміти як будь-яку людську діяльність, в якій виявляються релігійні переконання, тобто зумовлені релігійною свідомістю вчинки і справи. Підставою для верифікації зв'язку між релігією та повсякденною поведінкою можуть виступати дані про рівень злочинності, шлюби і розлучення, поширення девіантної поведінки, благодійної діяльності тощо.

Релігійна поведінка стає такою, якщо при цьому свідомість її учасника наділяє те, що відбувається, символічним значенням, а сам індивід переживає ритуал як щось глибоко значиме й особисте. Отже, як критерій релігійної практики може виступати така дія, яка безпосередньо пов'язана з релігійною свідомістю, відбувається під впливом релігійних уявлень, почуттів, настроїв, визначальним мотивом якої виступає релігійна віра. О. Сарапін зазначає, що у контексті праксеології релігії діяльність визначається як релігійна в тому разі, коли вона є сотеріологічно обґрунтована, тобто її вихідним моментом є ідея спасіння. Він указує, що «християнську сотеріологічну доктрину можна звести до такого положення: людина спасається завдяки поєднанню божественного сприяння у вигляді благодаті і власних зусиль» [1, с. 258].

Л. Астахова зазначає, що «релігійна дія, неодноразово повторена, здійснюється з кожним повторенням з меншими інтерпретативними запитами» [2, с. 20]. Рефлексія з приводу здійснюваних актів, як і смислова інтерпретація, стають дедалі менш важливими, оскільки значення і смисли з кожним повторенням включаються в наявний багаж знань. Проектування стає типовим і не надто потрібним, позаяк вибір цілей і засобів опосередкований досвідом стандартизованої поведінки, а прийняття рішень стабілізується. Іншими словами, певна релігійна дія стає звичною: за звичкою здійснюються практики, читається ранішнє правило, здійснюється намаз або проливаються слюзи під час читання акафісту. У разі інституціоналізації релігійного переживання дотик до іншої реальності буде відбуватися під контролем досвідчених професіоналів. Відповідно, припис виконувати певні дії в певних місцях і в певний час звільняє повсякденність від необхідності викликати або зажадати такого роду досвід. В умовах повсякденності насамперед «узвичажуються» комунікації, трудова

діяльність, сексуальність і територіальне розміщення. Релігійні інститути в процесі об'єктивації коригують саме ці сфери повсякденності. Саме тому суспільство вимагає появи соціальних інститутів, які захищають повсякденність, для того щоб мати можливість нормально функціонувати. Своєю чергою легітимація, зокрема потреба в ній, проваюють створення та зміну соціальних структур.

Для більш точного визначення релігійних практик треба розмежувати поняття «практики» з іншим близьким за змістом поняттям «досвід» («релігійний досвід»). Творчий процес практик є одночасно досвідним процесом, але поняття «релігійний досвід», згідно з В. Джеймсом, розуміється як категорія індивідуальної психіки, тоді як «практики» – це радше поведінкова категорія, яка, хоча й може мати індивідуальний вираз, завжди співвіднесена з певними соціальними (колективними) зразками. При цьому релігійний досвід може виступати як пусковий механізм релігійних практик. Практики включають у себе обряди, але поняття «релігійні практики» ширше за поняття «обряд», оскільки воно може означати і такі дії, які не включають в себе обряди, навіть якщо ці дії початково, безпосередньо чи опосередковано, пов'язані з релігійними смислами. Прикладом такого типу є практика кашруту, якої дотримуються секулярні євреї. Релігійні практики, таким чином, можуть бути відірвані від обрядів, проте їх не можна плутати із сукупністю інших соціальних і культурних практик, в яких немає усвідомленої релігійної заданості.

О. Агаджанян і К. Русселе вказують, що релігійні практики мають статичне й динамічне визначення. Згідно зі статичним визначенням, «релігійні практики – це вся сукупність інтерпретацій і дій, які здійснюються людьми у зв'язку з їх віруваннями, їх релігійним досвідом та/або їх взаємодією з релігійними інститутами» [6, с. 3]. Але якщо дати більш динамічне визначення релігійних практик, то треба розуміти релігійні практики як явище, протилежне жорсткій та сталій системі релігійних текстів, норм та інститутів, як постійний «герменевтичний процес» їх переосмислення і прикладного коригування. Репертуар практик, їх жорсткість/еластичність, наративи та їх смислове наповнення, їх функції всередині релігійного комплексу і життєвого світу взагалі – усе це рухоме й підлягає постійній інтерпретації з боку суб'єктів практики. Таке розуміння практик може бути співвіднесене з іншим значенням цього слова, коли воно використовується в опозиції «закон vs юридична практика»: якщо нормативний релігійний текст є «законом», то релігійні практики – це відкрита система «застосування закону».

Т. Ратушна визначає релігійні практики як «соціальну активність, що продукує відносно сталі схеми засвоєння та відтворення ціннісно-нормативних систем, які відображають різноманітні релігійні структури, справляють певний вплив на соціальні інститути та водночас залежать від них» [5], а Л. Свірідова визначає релігійні практики як «спосіб перекладу за допомогою символічних дій релігійної доктрини у внутрішній досвід віруючого, механізм збереження і передачі релігійної традиції» [8, с. 60].

Низка дослідників у визначенні релігійних практик акцентують увагу не на змістових, а на функціональних характеристиках. Релігійні практики залучають людину не лише до чогось надприродного, а й до певної моральної спільноти, що дає відчуття соціального включення. Вони згуртовують і цементують людську спільноту, сприяють консолідації релігійної групи, формуванню і підтримці її ідентичності, а також служать бар'єром, який відділяє членів групи від «інших». Як указав Е. Дюркгайм, усі ключові ознаки тісно інтегрованого суспільства є наслідком успішних ритуалів. Оскільки результати ритуалів можуть варіювати від значних до помірних, слабких або взагалі бути відсутніми, сила релігійного зобов'язання і вірування в релігійні символи зростає і спадає відповідно до успішності інтерактивних ритуалів. Р. Коллінз стверджує: «Нова релігія ристає, коли група формулює сильні релігійні практики, котрі надають їй спільної ідентичності, та свої символічні знаки, які уособлюють їхнє вірування. Вона рутинізується, коли ритуали мають помірний ефект, який, можливо, все ще чергується із моментами ентузіазму. Релігія занепадає, коли групові ритуали проходять емоційно холодно, залишають своїх учасників байдужими і відкритими для залучення до конкуруючих ритуальних громад» [4]. Релігійні практики інституціоналізуються завдяки релігійним об'єднанням і традиціям локальних релігійних спільнот.

Будь-яка релігійна практика передбачає єдність ментального, вольового і тілесного актив, які здійснюються учасником релігійної практики. Практика передбачає не пасивне споглядання, наприклад віронавчальних положень, а активну дію. Крім цього, як відзначає В. Топоров, «вона залучає всі способи сприйняття людини: зір, слух, нюх, дотик, смак, розум і відчуття» [9, с. 19]. Нейтральне здійснення релігійної практики на постійній основі не можливе. Вона може здійснюватися або з усією особистою зацікавленістю, або як лицемірство і брехня. Ці практики зазвичай пов'язані з тілесними діями, наприклад, перебування в певній позі, здійснення певних дій, контроль над процесом дихання або фокусування уваги на виголошенні чи співі певних текстів.

Релігійні організації через релігійні практики формують стереотипні форми поведінки, що сприяють консолідації групи. При цьому релігійна ідентичність завжди формується (через релігійну соціалізацію) на певному конфесійному тлі. У залученні особистості до релігійних практик, безумовно, важливу роль відіграє як первинна, так і вторинна соціалізація. У дитинстві людина інтеріоризує норми поведінки, яких додержуються головні суб'єкти цього етапу соціалізації – батьки, в тому числі їхнє ставлення до релігії та церкви. Первинна соціалізація більш значуща для становлення особистості майбутнього вірянина. Адже саме приклад батьків як учасників релігійної діяльності справляє найбільший вплив на мотивацію залучення особистості як до культових, так і до позакультових практик. Безумовно, мотивація залучення до культових і позакультових практик може сформуватися й на етапі вторинної соціалізації, завдяки впливу таких її суб'єктів, як група ровесників (дружнє коло), навчальний або трудовий колектив, духовна література тощо. У цьому разі участь у діяльності церкви (культовій і позакультовій), маючи більш усвідомлений характер, стає результатом раціонального вибору особистості.

На питання, що викликає до життя релігійні практики, можна, мабуть, відповісти так: релігійні потреби. У зв'язку із цим релігійні практики можна уявити як реальні й різноманітні форми реалізації релігійних потреб. Велику роль у становленні релігійних практик відіграють різні причини, зокрема: бажання священника щось змінити; політичні та економічні фактори; поширення впливу релігії на молодь; спосіб залучення людей до відвідування церкви; бажання церкви допомогти людям; душевний стан людини; очищення від гріхів; відвідування храму є обов'язковим для людей; душевна потреба; накопичення гріхів; людина має жити у святості тощо. Тут відіграють певну роль і особистість священника, і суб'єктивні наміри людини, і діяльність церкви як соціального та релігійного інституту.

Основою сучасної інституційної матриці релігійних практик є релігійний плюралізм. Зростання конкуренції у сфері релігії стимулює процеси трансформації практик традиційних інститутів, націлених нині на застосування різноманітних маркетингових стратегій з метою підтримання свого впливу на суспільство та індивідів. Усі ці процеси актуалізують для соціологів питання, як зростання релігійної різноманітності (релігійний плюралізм) впливає на життєздатність релігії.

Висновки з проведеного дослідження. Поняття «практики» широко використовується в соціальних науках і посіло чільне місце серед фундаментальних соціологічних категорій.

Сучасні соціологи використовують поняття «соціальні практики» як інструмент, який дає змогу розкрити широкий спектр явищ і подій суспільного життя як різновидів соціальних практик. Нами це поняття розглядається як сукупність узвичаєних (рутинних) повторюваних дій індивідів, груп, спільнот, організацій у реальному часі і просторі, яка забезпечує стійке функціонування соціальних інститутів. Соціальні практики однаковою мірою застосовні як для опису «близького» повсякденного життєвого світу, так і для розгляду «масштабних» явищ. Теоретичні підходи до розуміння соціологічних практик сфокусовані на виявленні характерних тенденцій сучасного суспільного розвитку. Вони відкриті не лише для раціональних, але й для ірраціональних понять. Представники цих підходів досліджують, як узвичаєні дії в повсякденному житті людей впливають на зміни соціальних інститутів і соціальної структури суспільства. Соціальна реальність являє собою переплетення соціальних практик. Сукупність таких практик дає змогу уявити соціальну картину суспільства загалом. Вивчення діяльності людей у контексті соціальних практик являє собою взаємозв'язок теоретичних та емпіричних досліджень їх узвичаєних (рутинних) дій у рамках тих або інших інститутів та організацій.

Для розуміння поняття «релігійні практики» та їх інституціонального потенціалу нами використані концепції практик П. Бурдьє, Г. Гарфінкеля, Е. Гіденса, А. Шюца та ін. Соціальні відносини, за визначенням П. Бурдьє, інтеріоризуючись у процесі здійснення практик, перетворюються на практичні схеми – виробництва і продукування практик. Такі інкорпоровані структури зумовлюють екстеріоризацію, тобто відтворення через практики агентів, об'єктивних соціальних структур, які їх створили. Соціальні інститути співвідносяться із соціальними практиками як зміст із формою або сутність з явищем. Соціальні практики являють собою конкретні форми функціонування суспільних інститутів, при цьому загальною формою реалізації кожного інституту служить сукупність відповідних соціальних практик. Інститути, як будь-яка сутність, глибше і стійкіше формують своєї реалізації, тому практики можуть змінюватися, не зачіпаючи їх сутності. І навпаки, перетворення інститутів неминує супроводжуватися зміною практик, причому останнє служить найнадійнішим критерієм справжніх інституційних зрушень.

Релігійні практики – це сукупність інтерпретацій і дій, які здійснюються людьми у зв'язку з їх віруваннями, їх релігійним досвідом та/або їх взаємодією з релігійними інститутами. Релігійна дія, неодноразово повторена, здійснюється з кожним повторенням з меншими інтерпретативними запитами. Рефлексія з приводу

здійснюваних актів, як і смислова інтерпретація, стають дедалі менш важливими, оскільки значення і смисли з кожним повторенням включаються в наявний багаж знань. Проектування стає типовим і майже не потрібним, позаяк вибір цілей і засобів опосередкований досвідом стандартизованої поведінки, а прийняття рішень стабілізується. Іншими словами, певна релігійна дія входить у звичку: за звичкою здійснюється практики. Саме тому суспільство вимагає появи соціальних інститутів, які захищають повсякденність, для того щоб мати можливість нормально функціонувати. Своєю чергою легітимація і, зокрема, потреба, в ній провокують створення і зміну соціальних структур. Низка дослідників у визначенні релігійних практик акцентують увагу не на змістових, а на функціональних характеристиках. Релігійні практики не лише залучають людину до чогось надприродного, але і до певної моральної спільноти, що дає відчуття соціального включення. Вони згуртовують і цементують людську спільноту, сприяють консолідації релігійної групи, формуванню і підтримці її ідентичності, служать бар'єром, який відділяє членів групи від «інших». Будь-яка релігійна практика передбачає єдність ментального, вольового і тілесного актів, які здійснюються учасником релігійної практики. Практика передбачає не пасивне споглядання, наприклад віронавчальних положень, а активну дію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Академічне релігієзнавство : підручник / За ред. проф. А. Колодного. Київ, 2008. 862 с.
2. Астахова Л.С. Динамика современных религиозных практик в структурах повседневности : автореф. дис. ... доктора филос. наук : 09.00.14. Санкт-Петербург, 2013. 44 с.
3. Вілсон Б. Соціологія релігії. / Пер. з англ. М. Хорольської. Київ : Наукове видавництво «АКТА», 2002. 344 с.
4. Коллінз Ренделл. Мікросоціологія релігії: колективні та індивідуальні релігійні практики. *Спільне*. 2014. № 8. *Релігія між експлуатацією та емансипацією*. URL: <https://commons.com.ua/uk/mikrosotsiologiya-religiyi/> (дата звернення: 18.06.2020)
5. Ратушна Т.О. Релігійні практики в соціокультурному просторі Південно-Східного регіону України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук : 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології». Запоріжжя, 2010. 15 с.
6. Религиозные практики в современной России : сборник статей / Отв. ред. А. Агаджанян, К. Русселе. Москва : Новое издательство, 2006. 298 с.
7. Рязанова Л. Лекція 12. Релігія та релігійність: теоретико-соціологічні проблеми. *Культура – суспільство – особистість*. Київ, 2006. С. 363–389.
8. Свиридова Л.О. Религиозные практики: опыт дефиниции и классификации. *Вестник СПбГИК*. № 3 (36) сентябрь. 2018. С. 58–61.
9. Топоров В.Н. О ритуале: введение в проблематику. Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках. Москва : Наука, 1988. С. 7–60.